

POLITIKAELEMÉLETI PARADIGMÁK

2007-2010

1. ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS

1.1. A kutatás előfeltevése

A kutatás kiindulópontjául az az általánosan osztott feltételezés szolgált, hogy a huszadik század végén új korszak köszöntött be az európai demokráciák történetében; van itt tehát valami radikálisan új, ami értelmezést kíván. A cél pedig az volt, hogy a program feltárja, elkülönítse és értelmezze azokat a politikaelméleti paradigmákat, amelyek a politikai tudás mibenlétére irányuló kérdéseket a modern demokráciák megértésének a szándékához kapcsolják.

Az így vizsgált „politikaelméletet” a kutatás egyfelől szűken fogta fel, amennyiben a kormányzás, a politikai vezetés és az állam kulcsfogalmaira összpontosított, másfelől tág teret is nyitott a lehetséges paradigmáknak, mivel azokat a koncepciókat is vizsgálat tárgyává tette, amelyek a politika természetének realista megközelítésével szemben éppenséggel az állam és kormányzás jelenségének szkeptikus vagy éppen depolitizáló szándékával lépnek fel.

A kutatás egyúttal a modern demokráciák és a politikai tudás összefüggéseit hangsúlyozva a vizsgált kérdéseket az univerzalizmus-partikularizmus vita tengelyében is elhelyezte, elsősorban a politikai tudás civilizációkhoz való kötöttségére, valamint egyugyanazon nézetrendszeren belüli eltérő előfeltevésekre, illetve következtésekre irányítva a figyelmet.

1.2. A kutatási program áttekintése

1.2.1. Az állam és a kormányzás

A „tiszta” politikaelmélet és a depolitizáló új kormányzáselméletek közötti vitát szemlélteti több tanulmányom. Az egyik szöveg a „jó kormányzás” eszméjének a nyugat-európai vitákban felbukkanó kétféle felfogását, a neoliberális indíttatású, az állammal szemben a piac dominanciáját hirdető good governance és az államközpontú, felelősség- és elszámoltathatóság-elvű good government koncepcióját veti össze. Egy másik tanulmány – annak a kérdésnek a jegyében, hogy vajon instrumentum-e csupán a demokrácia? – a demokratikus minőség és a kormányzati teljesítményértékelés lehetőségességének a kérdésének igényével lép fel a modern demokráciák, mint jó politikai rendszerek értékelésével kapcsolatban a good government koncepcióval összefüggésben.

A Stumpf Istvánnal közösen jegyzett tanulmányunk, a depolitizáló és antipolitikai jellegű New Public Management paradigmáját ütközteti az állam szerepének újragondolását az állam megerősítésének értelmében felfogó Neo Weberian State paradigmájával, arra a következtetésre jutva, hogy a két felfogás közötti választás kérdése az állam szerepének

„értelmén” („milyen legyen az állam?”, „melyek feladatai?”), és az erre adott válasz következményein fordul meg.

A kormányzással kapcsolatos realista és depolitizáló előfeltevések ütköztetésének az eredménye egyfelől az erős állam paradigmájának gyakorlati lehetőségességét a kelet-európai térségben vizsgáló munkám, másfelől egy olyan tanulmány, amely a kormányzás hazai gyakorlatából kiindulva a kormányzás "kommunikációs", illetve "komprehenzív-realista" megközelítését különbözteti meg.

1.2.1. A politikai vezetés

A modern democráciákban a politikai vezetés lényegi szerepét állítva – olyan kérdésekre összpontosítva, mint hogy szükség van-e leaderekre a modern democráciákban, kié a döntés és mi jellemző a politikai folyamatok természetére – a „politika olyan mint...” jegyében tettem kísérletet a kormányzással és a politikai vezetéssel kapcsolatos, a kortárs modern democráciákban uralkodó paradigmák (a kormányzás olyan mint a kreativitás / gondoskodás / reprezentáció) elkülönítésére és leírására, létrehozva egyúttal egy olyan koordinátarendszert is, amely a különböző paradigmák összevetésére alkalmas szempontrendszert kínál fel (a vizsgált szempontok: a politikum megértésének kulcsa; mi a politika?; mi a kormányzás, mint politikai tevékenység?; elméleti előfeltevések; a politikai tudás ismérvei; az eszközök és célok, a korlátok és a paradigma torzulása).

A politikai vezetéssel kapcsolatos paradigmák továbbgondolásán keresztül jutottam aztán el a politikai folyamat lényegi elemének gondolt kreativitás két eltérő, ugyanakkor egymást kiegészítő felfogásához, megfogalmazva a Janus-arcú politikai kreativitás gondolatát.

A politikai vezetés realista szemlélete vezetett annak a tanulmánynak a megírásához is, amely az intézményközpontú nyugati demokrácia-felfogás korlátainak hangsúlyozásával a menedzselt demokrácia paradigmájának kelet-európai érvényességének igazolását vállalta magára.

1.2.3. Az univerzális és a partikuláris

Azt állítom, hogy a modern demokrácia és a politikai tudás összefüggését lépten-nyomon áthatja az „univerzális-partikuláris” ősrégi filozófiai vitája.

Az előfeltevés szellemében „A progresszió válsága - a reformpárti ideológiai kontinuum” című tanulmányomban többek között arra tettem kísérletet, hogy a „posztkommunizmus” terminus két egymással vitában álló értelmét (univerzális-progresszivist, illetve partikuláris-internalista) különböztessem meg. Ez a kiindulópont szolgált aztán alapul a Kern Tamással közösen jegyzett, a rendszerváltás válságát feldolgozó könyvünknek.

Szintén az univerzális-partikuláris vita adja a háttérét annak a szövegnek, amely Kolnai Aurél és Eric Voegelin politikai filozófiájának párhuzamos olvasatán keresztül a modern konzervativizmus két rivális útjaként, a platonista és a szkeptikus megközelítést mutatja meg.

Végül, Nishida Kitaró japán filozófus pályáját középpontba állítva az univerzális igénnyel fellépő Nyugat és a saját partikularizmusát szintén univerzális szintre emelő Kelet civilizációs vitáját mutatom be a „modernség válságának” egyik aspektusaként.

1. 3. A kutatási program „eredménye”

A három éves kutatási program eredőjeként

1.3.1. Közlemények

- elkészült 1 könyv (két nyelven: angolul és magyarul);
- 8 könyvfejezet (ebből két angol nyelvű);
- 6 folyóiratcikk;
- valamint 2010 végén várhatóan megjelenik az OTKA-kutatás eredményeit összegző könyv „Politikaelméleti paradigmák” címmel (összesen tehát 16 közlemény-tétel).

1.3.2. Nemzetközi kapcsolatok

- részt vettem a görög Constantine Karamanlis Institut for Democracy kutatóintézet „Reforming Europe: The Role of Center-Right” elnevezésű kutatási programjában;
- „visiting professor” státusban két előadást is tartottam a tokiói Aoyama Gakuin egyetem meghívására a nyugati univerzalizmus és a keleti partikularizmus problémájáról;
- bekapcsolódtam a NISPAcee (Network of Institutes and Schools of Public Administration in Central and Eastern Europe) kormányzáskutatásába.

2. A KUTATÁS RÉSZLETES EREDMÉNYEI

AZ ÁLLAM ÉS A KORMÁNYZÁS

2.1. A „jó kormányzás” két értelme – a demokratikus kormányzás programja és feltételei

2.1.1. A tanulmány áttekinti a kormányzás régi és új felfogását

A kormányzás „rég” fogalma

A *governance* mint struktúra

Aktorközpontú: a kormányzás alanya a kormány (*government*)

A kormányzás = (politikai cselekvés)

A problémák kezelésének hierarchikus szerkezete

Határozott elkülönítése a kormányzás szubjektumának és tárgyának

Határmegvonás a kormányzó szubjektum „kormányzóképesége” és a kormányzás tárgyának „kormányozhatósága” között

A kormányzás „új” fogalma

A *governance* mint folyamat

Folyamatközpontú: a kormányzás = *interactive process*

A kormányzás =

1. szervezés: a keretek megszervezése (*organizing framework*)

2. menedzselés (*Managment von Interdependenzen*)

Nem-hierarchikus szerkezet – a társadalmi aktorok bevonása a problémák kezelésébe

A kormányzás szubjektuma és tárgya nem választható el élesen

A kormányzóképeség és kormányozhatóság kérdése nem válik el egymástól, hanem az az aktorok komplex, intézményesen formált interakciós- struktúrájaként jelenik meg

2.1.2. Bemutatja a neoliberális indíttatású good governance paradigmát

A modell szerint

- a formális és informális elemek egyformán jelentősek; vagyis az intézmények (a *hardware*) mellett legalább olyan fontos a magatartás, a normák változása, az újszerű működési mód;
- a társadalmi önszabályozás, az aktorok kooperációja lép a korábban domináns pozícióban lévő állam helyére;
- az állam feladata maximum csak a jó kormányzás feltételeinek a megteremtésére irányulhat; de az állam megszűnik kizárólagos / meghatározó aktor lenni;
- a közügyek és a magánszféra közötti érintkezés megteremtése a feladat;
- ennek csak horizontális, s nem pedig vertikális struktúrák kiépítésével lehet eleget tenni;
- éppen ezért ki kell iktatni a végső döntéshozót, vagyis le kell értékelni az államot, így a „döntés” funkcionális helyét átveszi a tárgyalás geometriája és a konszenzuseresés mechanizmusa; a következmény: a döntéshozatal folyamata potenciálisan végteleníthető lesz;
- teret kell nyitni a magánszervezetek társadalmi koordinációs funkciójának (a kritikusok egyértelműbben fogalmazzanak, szerintük a modell a vállalatok, a nagy hatalmú gazdasági szereplők érdekérvényesítésének nyit teret, ezáltal a *governance*-konceptió a demokrácia képviselői funkcióját is lerontja – lásd például Hermet);

- rögzített eljárások helyett a kormányzást a vita, a tárgyalás, a megegyezés működteti;
- létezik egy olyan, a végső kontroll szerepét betölteni hivatott társadalmi nyilvánosság, amely képes mérlegre tenni a különböző érvek ésszerűségét és normatív igazságtartalmát; így a koncepció saját filozófiai igazolását – és így gyengeségeit is – a deliberatív demokráciaelméletben és diskurzusetikában találja meg.

2.1.3. Steint Ringent követve bemutatja a kormányzás régi felfogásához köthető good government paradigmát

A modell szerint

- a kormányzás problémamegoldás, aktora a demokratikus kormány;
- a problémamegoldás eszköze a demokratikus reform (aktuálisan: új társadalmi szerződés, nyugdíjreform, *workfare*, *family policy*, a demokratikus integráció politikája);
- a jó kormány szenzitív és innovatív, intelligenciája révén képes kezelni a felmerülő új problémákat;
- az állam nemcsak a jó kormányzás *feltételeinek* megteremtésében vállal szerepet, de a jó kormányzás *feladatait* is magára kell, hogy vállalja;
- feladata tehát a gazdasági, szociális erőforrások kezelése, a közügyek megkülönböztetés nélküli és látható gazdálkodásának fenntartása; a jólét, a szolidaritás, a méltányosság és a kooperáció biztosítása;
- vagyis a kormányzás értelme a közjó elősegítése;
- a közjó eszménye a jó demokrácia normatív tartalmával válik azonossá;
- a „jó kormányzás” gondolata azonban elképzelhetetlen egy aktív, intelligens és erős állam nélkül.

2.1.4. Végül, a good government felfogás realista vonásait hangsúlyozva, összeveti a két paradigmát

A két koncepció közös vonásai	Fundamentális különbségek
- radikális változások következtek be, a kormányzás korábban nem létező problémákkal kerül szembe	- a „ki kormányozzon?” kérdésre az állam a válasz
- a kormányzás feladata a gazdasági és szociális erőforrások kezelése	- az állam végső döntéshozó
- a kormányzás kapcsolatba hozható a demokrácia eszméjével	- az állam feladata nemcsak a jó kormányzás feltételeinek megteremtésében áll, de a jó kormányzás feladatait is magára kell vállalnia
	- az állam feladata a közérdek érvényre juttatása abban az értelemben, hogy a gazdasági és szociális erőforrások kezelését <i>mindenki szempontjait tekintetve</i> kell elvégeznie

2.2. Neo-Weberianus állam és jó kormányzás

2.2.1. A tanulmány első lépésként felvázolja a rossz kormányzás természetrajzát

Rossz kormányzás fennállása esetén

- a kormányzás tartalmi kérdései (valamint a kormányzáshoz tartozó szerkezeti és személyi kérdések) háttérbe szorulnak és helyüket a hatalomgyakorlás feltételeinek megteremtése és megőrzése (hatalmon maradni, a politikai túlélés biztosítása, a magánérdek elsőbbsége a közjó felett, a bukás következményeitől való politikai-gazdasági-egzisztenciális félelem) veszi át;
- a (párt)politikai logika korlátok közzé szorítja a szakpolitikai koncepciók érvényesülését;
- a politikai konszenzus hiánya lerontja a kormányzati teljesítményt;
- a fiskális kényszer fogságban tartja a szakpolitikai racionalitást;
- az egydimenziós logika (a redukció uralma) nem megoldja, hanem fokozza a problémákat;
- a célok (a vízió) hiánya összefonódik az eszközök válságával;
- még a nemes elvek is – az eredeti szándékkal szemben – a kívánt eredménnyel ellentétes állapotokat hoznak létre;
- a struktúra radikális átalakítására vállalkozó kormányzati erőfeszítések kaotikus következményekhez vezetnek;
- és végső soron a kormányzati lépések magát az államot züllesztik le.

2.2.2. Majd megvizsgálja, hogy hol a helye az államról szóló diskurzusnak?

A tanulmány azt állítja, hogy az állam problémáját origónak tekintő reflexió az Anthony de Jasay által megfogalmazott kérdést – „mit tennél, ha te *volnál* az állam?” – kell, hogy iránytűnek tekintse. Szakítva a politikai hedonizmus feltételezésével, amely az államot csupán eszköznek tekinti, a tanulmány úgy kezeli az államot, mintha valóságos, akarattal és ésszerű döntések meghozatalának képességével rendelkező entitás volna.

Ennek a kiindulópontnak az elfogadása feltételezi, hogy a megértésünk is teljesebbé válik azáltal, ha nemcsak az állampolgár szemszögéből vizsgálódunk, hanem azt is megnézzük, hogy miként festenek a dolgok az állam nézőpontjából. Ugyanakkor a munka azt is világossá teszi, hogy a jó kormányzás lehetősége az állam és az állampolgár igényeinek *egyöntetű* figyelembevételét követeli meg.

2.2.3. A paradigmaticus gondolkodás jegyében a tanulmány bemutatja a good governance felfogással rokonítható New Public Management paradigmáját

Az *NPM* célja eredményvezérelt és hatékony kormányzás – az állam felelősségének és határainak újrafogalmazása révén:

- az állammal szemben a piaci mechanizmusokra és technikákra helyezi a hangsúlyt: az államból szolgáltató, az állampolgárból „fogyasztási garanciákat” igénylő fogyasztó válik;
- a neoliberális indíttatású *public choice* elméletek előfeltevéseire épít;
- ennek megfelelően a vállalati menedzsment eszközeit felhasználva a piac szerepének növelését irányozza elő a közszektorban, kulcsszava: a reform és a verseny;
- a költségek csökkentését ígéri a szolgáltatás színvonalának fenntartásával az „eredményvezérelt kormányzás” jegyében (*openness, consultation, choice, value for money, remedies*);
- logikája: a magán- és közintézmények közötti verseny, a költségek összehasonlítása;
- lényegi eszközei:
 1. a közszféra átstrukturálása döntően a privatizáció különböző formái (tőzsdére-vitel, munkavállalói privatizáció stb.), menedzsment-szerződések, valamint kiszervezések (*outsourcing, contracting out*) segítségével, amelyek szándékaik szerint bevonják a piaci és civil szervezeteket a feladatok ellátásába;
 2. a közszolgáltatások átstrukturálása az *entrepreneurial model of government* jegyében;
 3. a közigazgatás hatékonyabbá tétele: ami egyfelől az államigazgatás marginális szerepbe kényszerítését jelenti a „központ kiüresítése” (Dunleavy-Hood 1994) jegyében, másrészt költséghatékonyt feltételez;
 4. szabályozó állam: két megszorítással, egyrészt a dereguláció elsőbbséget élvez a reguláció fölött, másrészt a reguláció új formáinak szükségességét hirdeti, eszerint az állam feladata a hatékonyság biztosítása, a szolgáltatások minősége feletti felügyelet, pénzügyi auditálás stb.
- normája: az eredményorientáltság követelménye, azonban arról, hogy mi is tekinthető eredményesnek, s melyek az elérését szolgáló technikák (*MBO, MBR, TQM*) nem alakult ki megegyezés. Amiben viszont konszenzus van, az a „hagyományos értékek leértékelése” (Gray – Jenkins 1995): az eredményorientáltság követelménye leértékeli a hagyományos (weberi) bürokrácia alapértékeit: a neutralitást, a közszolgálati ethoszt, a felelősség elvét, az elszámoltathatóság követelményét, illetve a bürokratikus logikát;
- következmény: az állam, a közintézmények kiüresítése (*hollow state*).

2.2.4. Majd bemutatja a good government felfogással rokonítható Neo Weberian State paradigmát

A neo-weberianus állam az új közmenedzsment torzulásaira adott válasz, annak tudatában, hogy a megváltozott körülmények között nem lehetséges a klasszikus weberianus államhoz való visszatérés.

Az NPM felismeréseinek, helyzetértékelésének, illetve jó oldalainak átvétele és egyesítése a weberi megfontolásokkal: „Az „érdem ötvözése a rugalmassággal” („Merit with Flexibility”) (Drechsler 2005: 102), ahol az érdem weberianus elv, míg a rugalmasság az új közmenedzsment karakterisztikus jegye lenne. Ötvözésről van szó tehát, de oly módon, hogy az egyesítés nem a két rendszer keverékét jelenti, hanem azoknak az új közmenedzsmentre jellemző jegyeknek a beépítését, amelyek alkalmasak arra, hogy weberianus keretek között működjenek.

Amitől tehát ez az állam *weberianus*:

- az állam szerepének megerősítése; (az egyetlen olyan intézmény, amely a legitim erőszak monopóliumával rendelkezik);
- a képviselői demokrácia különböző szintjeinek (központi, regionális, lokális) megerősítése, a végrehajtó hatalom egységének hangsúlyozása mellett;
- a jogszerűség és a *normativitás* erősítése, a közjog – amelynek a közigazgatási jog is része – továbbra is fő eszköz marad a jogállam funkcionálásában és az állampolgár-állam viszonyban;

- a közszolgálat eszményének a megőrzése, a *köztisztviselői ethosz* fenntartásával, megkülönböztetett státusszal, kultúrával és feltételekkel.

Amitől „neo”:

- elmozdulás a bürokratikus logikától a *polgárbarát* és szolgáltatás-orientált jelleg felé, ezért a semlegesség és a jogszerűség iránti elkötelezettség kiegészül a közpolitikai programok céljaival történő azonosulással és az eredményorientációval, ami olyan szakmai kultúrát teremt, amelynek a minőség és a szolgáltatás is szerves része;

- a képviseleti demokrácia kiegészítése (s nem felváltása) *civil konzultációkkal*, és a polgárok közvetlen képviseletével;

- nagyobb hatékonyság a kormányzati erőforrásokkal való gazdálkodásban, elmozdulás az *ex-ante* kontrolltól az *ex-post* felé;

- a közszolgálat professzionalizációja.

A neo-weberianus paradigma tehát a bürokratikus kompetencia, az állam stabilitásának és ellenőrzésének a bázisául szolgál.

2.2.5. Végül, a Neo Weberian State felfogás realista vonásait hangsúlyozva, összeveti a két paradigmát

A két paradigma összevetése

NPM	NWS
Az állammal szemben a piaci mechanizmusokra és technikákra helyezi a hangsúlyt: az államból szolgáltató, az állampolgárból „fogyasztási garanciákat” igénylő fogyasztó válik	a közmenedzsment torzulásaira adott válasz az állam megerősítése jegyében: „Merit with Flexibility”
nem működik, ha hiányoznak a stabil peremfeltételek (kiszámítható források biztosítása, a közszolgálat ethosza vagy a hiteles szakpolitika-alkotás)	a jóléti állam válságára adott válasz hatékony és intelligens állami szerepvállalással – országonként is eltérő sajátosságokkal
elhíbizott előfeltevéseken nyugszik: nem lehetséges mindent a piac abszolutizált logikája alapján megoldani, és ebben az értelemben nem lehetséges az állam és a közsféra piaci szemlélete sem	a piac hatékony működéséhez, a gazdasági növekedés beindításához és fenntartásához az állam kezdeményező szerepére van szükség
értelme: a piac működési elveire állítani az államot	értelme: az állam szerepének újragondolása az állam megerősítése értelmében
következménye: a központ kiüresítése; az elszámoltathatóság és a politikai felelősség követelményeinek megsértése; az egyenlő bánásmód sérelme; a központi intézmények legitimitásának gyengítése; az állam leépítése.	következménye: a bürokrácia újrafelfedezése; a normativitás helyreállítása; a korrupció visszaszorítása; a szegénység csökkentése; a demokrácia kiszélesítése; a partikularitások iránt megmutatkozó empátia.

2.3. Az erős állam-paradigma

A görög Constantine Karamanlis Institut for Democracy kutatóintézet „Reforming Europe: The Role of Center-Right” elnevezésű kutatási programjában való részvételem terméke az erős állam szükségességét a kelet-európai térség vonatkozásában végiggondoló írás.

2.3.1. *A tanulmány megismétli a kormányzással kapcsolatos modern felfogások összevetéséből adódó következtetéseket*

2.3.2. *Megvizsgálja az erős állam létrehozásának feltételeit*

Mivel a problémák már egy jó ideje változatlanok, ezért a tanulmány azt állítja, hogy

(1.) diskurzusváltásra van szükség. Ki kell szabadulni az uralkodó neoliberális diskurzus idiómájából, s kísérletet kell tennünk egy másik értelmezési keretben a helyzet leírására, hogy az uralkodó diskurzus nyelvén megfogalmazódó kérdések ne határozzák meg már előre, mintegy automatikus módon a szóba jöhető válaszokat is egyben. Ez a feltétele az állam szerepéről folytatható értelmes vitának.

(2.) A politikai erőter jelenlegi struktúrájának az átalakulására van szükség, mivel a politikai erőter aktuális szerkezetében a közpolitikai kérdések alárendelődnek a pártpolitikai küzdelmek stratégiai lépéseinek. Kísérletet kell tehát tenni a kontextus (a politikai erőter, a párttagoltság, a politikai kultúrát meghatározó normarendszer) megváltoztatására.

(3.) Világossá kell, hogy váljon, a politikai természetű problémák kezelése politikai természetű feladat.

2.3.3. *Valamint megfogalmazza az erős állam programját*

1. Meg kell változtatni a redisztribúciós arányokat a családok, a piacok és az állam egyensúlyának helyreállítása érdekében!
2. Át kell rendezni a gazdaságpolitikai prioritásokat, azt a célt szem előtt tartva, hogy a gazdaságpolitika intenzíven támogassa a magyar tulajdonú vállalkozások tőketermelő képességének fejlődését és a versenyképességének a javulását!
3. Növelni kell a munkaerőpiac befogadóképességét a hazai tulajdonú vállalkozások előnyben részesítésével!
4. Fel kell zárkóztatni a munkavállalók béreit, mert ezeknek stabilan fedezniük kell a családon belüli generációs újratermelés forrásigényét, ugyanakkor megfelelő adó- és bérjárulékot kell képezniük a közfeladatok finanszírozásához!
5. Módosítani kell a közteherviselés szerkezetét, mégpedig úgy, hogy az a jövedelem, a tulajdon és a fogyasztás dimenziójában megkülönböztetés nélkül és progresszív jelleggel jusson érvényre!
6. Módosítani kell a redisztribúció szerkezetét, hogy a humán gazdaság újratermelési szférái kapjanak prioritást, közöttük is elsősorban az oktatás és az egészségügy!
7. Közre kell működni egy új, generációk közötti társadalmi szerződés megkötésében!
8. Életbe kell léptetni az aktivizáció politikáját, érd el, hogy az embereknek megérje dolgozni jövődő biztonságuk érdekében!
9. Családbarát politikára kell törekedni!
10. A közszolgáltatások kérdését az állami felelősség szempontjából kell újragondolni!

2.4. A kormányzati teljesítménymérés problémája

A politikatudomány a demokrácia tudománya. Arra a kérdésre tehát, hogy mi is a jó és a rossz kormányzás, a politikatudomány egyértelmű választ ad: a jó kormányzás demokratikus kormányzás, a rossz kormányzás viszont kívül és túl kerül a demokrácia norma- és intézményrendszerén. De vajon miben is áll a „demokratikus kormányzás” konkrét tartalma, azaz mérhető-e egyáltalán a kormányzati teljesítmény?

2.4.1. A tanulmány körüljárja a kormányzati teljesítménymérés kérdéskörét

Ahhoz, hogy jó kormányzatról tudjunk beszélni, valahogy meg kell mérnünk a demokrácia „jóságát”, vagyis szükségünk van egy módszertanra, amely lehetővé teszi számunkra, hogy mérni tudjuk a kormányzás demokratikus minőségét.

A tanulmány az oxfordi professzor Stein Ringen módszertanából indul ki. Ringen hipotézise az, hogy számottevő különbségek vannak a demokratikus országok között, beleértve a fejlett demokráciák viszonyát, így azt a kérdést kell feltennünk, hogy „hogyan/mennyiben is jó a demokrácia?”

Ringen szerint a „mire jó a demokrácia?” kérdést nem csak a rendszer és a rezsím, hanem a polgárok szintjén is fel kell tennünk. Vagyis a „rendszer” és a „személy” a vizsgálat egyaránt releváns egysége kell, hogy legyen (*system and person are relevant units of observation*). Így válik az új politikatudomány metodológiai előfeltevésévé, hogy el kell távolodni a csak a „rendszer” és a „rezsím” szintjére összpontosító hagyományos politikatudományi módszertantól. A „kettős könyvelés” (*double-book keeping*) módszertana értelmében a demokrácia „jóságát” a személy és a rezsím szempontjából egyaránt meg kell vizsgálni.

Ringen 11 olyan fejlett demokráciát vizsgál, amelyek között a hagyományos megközelítés értelmében nincsen releváns különbség: Ausztrália, Kanada, Barbados, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Új-Zéland, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok egyaránt „jó” demokráciának bizonyul. A felsorolt politikai rendszerek demokratikus minőségét Ringen 8 indikátor segítségével méri. Azzal a céllal teszi mindezt, hogy feltárja a köztük lévő releváns különbségeket és képes legyen megmondani, melyikük jobb és melyikük rosszabb demokrácia.

2.4.2 Elvégzi Ringen módszertanának empirikus tesztelését

A tanulmány elvégzi Ringen módszertanának empirikus tesztelését Magyarország kormányzati teljesítményének „megmérése” segítségével.

Az eredmény: Magyarország legalább annyira jó vagy érett demokrácia lesz, mint az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, vagy Franciaország. De egész biztos (mármint a mutatók alapján), hogy van olyan jó demokrácia, mint Olaszország, s mégsem szerepel Ringen listáján.

A nyomasztó konklúzió: ha a kemény a számokat a józan ésszel vetjük össze, nehezen védhető eredményt kapunk.

2.4.3. Kimutatja a kormányzati teljesítménymérés problémáit

A tanulmány legalább hét tekintetben találja problematikusnak az empirikus módszertant, és megfogalmazza a

- (1). „kétséges következtetések”;
- (2). „nem-igazolt előfeltevés”;
- (3). „vitatott dimenziók”;
- (4). „vitatott súlyozás”
- (5). „módszertanilag nem indokolható naivitás”;
- (6). „statikus dimenziók”;
- (7). „mérhetetlen dimenziók” problémáját.

2.5. A kommunikációs paradigma, mint a kormányzás uralkodó beszédmódja

A Kitta Gergely kollegámmal írt tanulmány a tudományos módszertanról és a tudományos vizsgálódás értelméről folytatott, Körösi Andrással vívott polémia részévé vált.

2.5.1. A tanulmány gondolatmenete

A tanulmány (1.) világossá tesszük elköteleződésért a kormányzás realista-komprehenzív felfogása mellett; (2.) bemutatja a kommunikációs paradigma előfeltevéseit, és egyúttal számba veszi a paradigma kizárólagossá válásának következményeit; (3.) empirikus példák segítségével teszteli működés módját; végül (4.) megnézi indokolt-e a kormányzás egyetlen dimenzióra való szűkítése.

2.5.2 A realista-komprehenzív paradigma

A kormányzás realista-komprehenzív felfogása a politika *realista* nézőpontjával hozható kapcsolatba, mert feltételezi, hogy

- létezik olyan, hogy politika, amely sajátos, csak rá jellemző működési móddal, logikával, tárgyterülettel rendelkezik (nem önkényes tehát a politika végzésének ezt a megközelítését esszencialistának nevezni);
- a kormányzás *elsősorban* politikai tevékenység, amely ennek megfelelően a politikai logikának és tárgyterületnek megfelelően művelendő;
- a kormányzás, mint politikai tevékenység *elsősorban* politikai vezetés kérdése;
- a politikai vezetésként értett kormányzás középpontjában *elsősorban* a hatalom problémája áll;
- a hatalomgyakorlás kérdése *elsősorban* az állam mibenlétének a kérdésével áll intim kapcsolatban;

A kormányzás realista-komprehenzív felfogása megértő módon a kormányzás, mint politikai tevékenység *összetettségét* hangsúlyozza, mert azt állítja, hogy

- létezik olyan, hogy politika, de létezik olyan is, ami – már és még – nem az, s ami ily módon a politikától eltérő logika alapján működik;
- a kormányzás elsősorban politikai, de jellegét tekintve mégiscsak összetett tevékenység, amelyben politikai és nem-politikai természetű problémák egyaránt megjelennek;
- a kormányzás elsősorban politikai vezetés kérdése, de természetesen nemcsak az: vannak intézmények, normák, jogszabályok; azaz létezik a politikai vezetés intézményes környezete: a végrehajtó hatalom különböző intézményei és azok között kialakult alkotmányos hatáskörmegoszlás és tényleges kapcsolatrendszer; létezik bürokratikus logika, igazgatás, menedzselés és az így felfogott *leadership* kérdésköre is;
- a kormányzás ugyan a hatalom problematikájára összpontosít, ez azonban nem jelenti azt, hogy a kormányzás leszűkíthető lenne kizárólag hatalomtechnikai kérdésekre;
- a kormányzás aktora az állam, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne szükség piacra, bürokráciára, hálózatokra vagy civil társadalomra, és ezek ne kapcsolódhatnának be valamilyen módon a kormányzásba;

S van még egy lényegi momentum: a kormányzás realista-komprehenzív megközelítése feltételezi, hogy a kormányzás megítélésének létezhet „objektív” mércéje – még ha az nem is feltétlenül rendelhető empirikus módszertan alá, konkrétan, lehetséges rossz kormányzás.

2.5.3. A kommunikációs paradigma

A kommunikációs paradigma feltételezi, hogy

- a politikai diskurzus uralása hatalmi tényező;
- a valóság rendelkezik reprezentatív karakterrel;
- a kommunikációs kompetencia felértékelődik a modern kormányzásban;
- a kommunikációnak van hatalomtechnikai funkciója.

Az előfeltevések következményekkel járnak, ilyen:

- I. a kormányzati teljesítmény megítélésnek relativizálódása;
- II. az ismeretelméleti horizont szubjektivizálódása;
- III. a kormányzás virtualizálódása;
- IV. a döntéshozatal ökonomizálódása;
- V. az identitások illékonyasága;
- VI. a stagecraft uralma;
- VII. a politikai konzumerizálódása.

2.5.4. A tanulmány fő állítása

A tanulmány fő állítása, hogy az úgynevezett kommunikációs paradigma mára a kormányzás uralkodó beszédmódjává vált, konkrét példával élve a Gyurcsány Ferenc vezette kabinet kommunikációval helyettesítette a kormányzást. A kormányzás ugyanakkor összetett tevékenység, eredményei döntésekben, törvényekben és megváltoztatott állapotokban öltenek testet: márpedig az így értett „dolgozat” lehet jobbá és rosszabbá is tenni, ronthatunk és javíthatunk is a „helyzetet”, a kormány jól és rosszul is teheti a dolgát. A „kormányzás nem más, mint kommunikáció” paradigmája viszont egyetlen dimenzióra, a kommunikáció sikerességére vagy éppen sikertelenségére egyszerűsíti le a kormányzást, és egyúttal relativizálja a kormányzás minőségének megítélhetőségét. Ezt a redukciót viszont a tanulmány a kormányzás természetének félreértése miatt egyfelől teoretikus értelemben téves „imágónak”, másfelől gyakorlati síkon, következményei miatt, tragikusnak gondolja.

2.5.5. Körösényi András kritikája

Körösényi András kritikájának lényege abban áll, hogy a tanulmányban megfogalmazott állítások – *még ha igazak is lennének* –, tudományosan nem védhetőek. Nem védhetőek, mert a recenzensünk szerint

- a tanulmányból hiányzik a minden tudományos munkától megkövetelhető transzparencia: az előfeltevések, a tudományos kontextus, a világos kutatási cél és a követett módszer megfogalmazása;
- a tanulmány tarthatatlan módszertani eljárást követ (pl. empirikus példákkal akar tesztelni egy imágót)
- a szerzők érvelése következetlen (az „elsősorban” kitétel nem azonos a „kizárólagos” megszorítással) stb.

Mindennek pedig tartalmi következményei is vannak. Körösényi tulajdonképpen azt igyekszik megmutatni, hogy a Gyurcsány-kormány nem kommunikációval helyettesítette a kormányzást, hanem döntéseivel saját választóinak kedvezett, méghozzá pártpolitikai érdekekből.

2.5.6. Válasz a kritikára

Körösényi eljárásával azt sugallja, hogy a politika megismerésének és megismertetésének kritériumait kizárólag a módszertani koherenciának való megfelelés biztosíthatja. Mi ezzel szemben úgy látjuk, hogy recenzensünk a formalista érvelés mögé bújva, a politika természetének vizsgálata közben éppen a józan ész által közvetlenül megismerhető mindennapi valóságtól rugaszkodik el. A formalista hittétel szerint: állításaink, *még ha igazak is*, elveszítik tudományos értéküket, ha igazolási módszerünk „tarthatatlan”.

Mi azonban úgy látjuk, hogy a formalista érvelés következetessége hamis állításokat is védhető összefüggésbe képes helyezni. A módszertani fetisizmus jegyében érlelődő tudomány önjáró nyelvjátékká válhat, amelynek érvényességét nem a vizsgálati tárgyával való kapcsolata, hanem a formális proceduralizmus következetessége jelöli ki.

A POLITIKAI VEZETÉS

2.6 A politikai vezetés három paradigmája a modern democráciákban

2.6.1. A tanulmány tárgya

A tanulmány három paradigma keretében vizsgálja a politikai vezetés kérdését a modern democráciákban. Az egyes teoretikus mátrixokat egy olyan közös koordinátarendszer szempontrendszer alapján tárgyalja, ami megteremti az összehasonlíthatóság feltételrendszerét (a politikum megértésének kulcsa; mi a politika?; mi a kormányzás, mint politikai tevékenység?; az elmélet előfeltevései; a politikai tudás ismérvei; a politikai tudás alkalmazásának célja; a célokhoz rendelt eszközök; korlátok és paradigma torzulása).

A kormányzás, mint kreativitás paradigmájának elemzésekor elsősorban Tilo Schabert megfontolásaira támaszkodtam. A kreativitás koncepciója azt hangsúlyozza, hogy az úgynevezett „fejedelmek” lényegi módon tartoznak hozzá a politika világához. Minden időben és minden helyen feltűnnek, és egy személyben jelenítik meg, sűrítik össze a politikai vezetés klasszikus karakterjegyeit. Tilo Schabert amellet érvel, hogy a modern *leaderek*ben az a közös, hogy mindannyian a klasszikus fejedelem módjára kormányoznak, aktualizálva a politikai klasszicizmus praxisát.

Michel Foucault megközelítését méltányolva a második paradigma a kormányzás liberális módusára fókuszált. Foucault szerint a kormányzás problémája nem azonos a szuverenitás kérdésével, hanem sokkal inkább az egyének, a családok, a piac és a népesség kormányozhatóságának a problémájával függ össze. A „kormányzás racionalitása” a kormányzati praxis természetére irányuló reflexió, nem más, mint a vezetések vezetése. A liberális demokrácia ily módon a menedzser és a vállalkozó mentalitását kínálja fel modellnek mind a kormányzat, mind a személy számára.

Végül az esztétikai paradigma a reprezentáció terminusának esztétikai konnotációit hangsúlyozza, és a *leadership* kérdéséről, mint a kormányzat révén megvalósuló reprezentációról beszél. Frank R. Ankersmit nézőpontjából kiindulva a harmadik koncepció a modern democráciák természetét a mediatizálódás problémájaként közelíti meg, amelynek hangsúlyos része a politika perszonalizációja.

2.6.2. A három paradigma összehasonlító elemzése

A politikai vezetés három paradigmája a modern democráciákban

	a kormányzás mint kreativitás	a kormányzás mint gondoskodás	a kormányzás mint reprezentáció
A politikum megértésének kulcsa	- <i>leadership</i> - a politikai képviselőlet problémája egybeesik a politikai vezetés kérdésével	vezetések vezetése	a reprezentáció, mint képviselőlet és mint megjelenítés
mi a politika?	a szakadatlan kontingencia, a folyamatos újat-teremtés, az örök újra-előállítás birodalma (<i>creatio continua</i>)	Individualizációs technikák és totalizációs eljárások összessége	az illúziók, a látszat és kreativitás világa
mi a kormányzás mint politikai tevékenység?	kreativitás a rend és a káosz közötti fluiditás	a mások feletti uralom technológiai és az önmagunk feletti uralom kapcsolatára vonatkozik	esztétikai reprezentáció
az elmélet előfeltevése	- a tér és az idő pluralitása és heterogenitása - időbeli szinkronitás jelentősége - a kormányzás állandó természete	- a hatalomgyakorlás pluralitása és heterogenitása - aszinkronitás - a kormányzásnak nincsen állandó természete	a gondolkodás és cselekvés, a képzelőerő és kreativitás, az ízlés és ítélet, az esztétika és politikai közötti szoros kapcsolat
A politikai tudás ismérvei	- a klasszikus struktúra megidézése - a kreativitás szabályainak felismerése és követése - emuláció (a klasszikus minták aktualizálása)	- szakítás a klasszikus struktúrával - a kormányzás-tudás mint technika - szakértelem	- olyan tudás, ami megteremti a valóság illúzióját, de fenntartja a különbséget a valóság és annak politikai reprodukciója között - az illúziók fenntartása - <i>heresztetika</i> és politikai marketing
A politikai tudás alkalmazásának célja	- a kormányzás feltételeinek megteremtése - igények kielégítése, az igényeknek való ellentmondás	- a kormányzás feladatainak meghatározása - az igények átalakítása	- a kormányzás reprezentációja - a kormányzás szempontjából releváns igények megjelenítése
A célokhoz rendelt eszközök	- kaotikus kormányzat - „második kormányzat”, az „udvar” létrehozása - a személyek primátusa - autokratikus hatalomgyakorlás	1. gondoskodás: - minimális kormányzat - az ökonómia logikájának érvényesítése 2. öngondoskodás: - a vállalkozói kultúra	1. a kormány mint a politikai képviselőlet aktora - a kormányzóképeséghez és kezdeményezőképeséghez szükséges kreatív

		kiterjesztése - az öngondoskodás politikája	mozgástér létrehozása és fenntartása 2. a kormány mint a politikai képviselő alanya - a jó vagy legalábbis sikeres kormányzás elképzelhetetlen az illúziók fenntartása nélkül
korlátok és a paradigma torzulása	korlátok: - maguk az emberek állítják fel: a kreativitás nem lehet semmiből való teremtés - a demokratikus intézményrendszer tiszteletben tartása torzulás: a demokratikus intézményrendszert gyengítő / felszámoló autokrácia létrehozása	korlátok: - a piac csak analógia, nem pedig univerzális működési elv - a specifikus célok pluralitása plurális kezelést igényel torzulás: - egydimenziós nézőpont - a piac / ökonómia és az öngondoskodás logikájának abszolutizálása	korlátok: - a kormányzáshoz szükséges kreatív tér létrehozása és fenntartása torzulás: mimetikus reprezentáció - a kreatív tér felszámolása - az önkény és impotencia paradox kombinációja - pantomim-kormányzás
az elmélet természete	Politikai	Nem-politikai	Politikai

2.7. A politikai kreativitás két arca – a politikai vezetés paradigmái

Az angol nyelvű tanulmány a 2.6. tanulmány következtetéseit továbbgondolva egyfelől a Tilo Schabert, másfelől a Frank R. Ankersmit által fémjelzett felfogást tárgyalja, azt állítva, hogy

- a kormányzás a politika *coincidentia oppositoriuma*;
- a kormányzás problémáját elsősorban a politikai vezetés jelenségén keresztül lehet megérteni;
- a politikai vezetés lényegi középpontja a kreativitás;
- a kreativitásnak viszont két arca van: egy rejtett és egy nyilvános;
- míg a kreativitás „rejtett” arca a hatalom feltételeinek megszervezésére koncentrál;
- addig a hatalom „nyilvános” arca a kormányzati tevékenység megjelenítésére, illetve reprezentációjára.

2.8. A menedzselt demokrácia és a kormányzás-tudás (v)álsága

2.8.1. Előfeltevések: menedzselt demokrácia, kreativitás, posztkommunizmus

Az előfeltevések vizsgálatának keretében a tanulmány három eldöntendő kérdést vizsgál meg, miszerint

- a közrossz politikája vajon az önkényuralmi rezsimek sajátja vagy a demokratikus rezsimek produktuma?
- az intézmények vagy a kreativitás kormányoz-e?
- posztkommunizmus vagy (poszt)kommunizmus?

2.8.2 Ezután Ivan Krastev nyomán bevezeti a „menedzselt demokrácia” fogalmát

Az így értett jelzős szerkezetes demokrácia Krastev állítása szerint magát a demokratikus rendszert kezdi ki: ezek a rendszerek (Krastev elemzésének tárgya egyébként az orosz demokrácia) ugyanis nem szubsztantív módon, hanem csupán formálisan demokratikusak, azaz, az ilyen rezsimekben anélkül lehet autokratikus módon kormányozni, hogy közben nyíltan meg kellene kérdőjelezniük a demokrácia eszméjét. Az irányított demokráciák legitimációs problémája a demokrácia ideológiájának való megfelelésben áll. A „demokratikusnak tűnés” legitimációs kihívásának a kormányzók ugyanis úgy tesznek eleget, hogy instrumentalizálják a demokratikus intézményeket.

Az irányított demokratikus rendszerekben ugyanis a kormányzat fő célja annak biztosítása, hogy ne kelljen kormányoznia. E paradoxon magyarázata abban áll, hogy a menedzselt demokráciákban a kormányzás a kormányzástól független célokat szolgál, pusztán ürügy az egyéni és csoportérdekek előmozdítására.

2.8.3. A menedzselt demokrácia és a kreativitás-tézis párhuzamos olvasata

A tanulmány egyúttal azt javasolja, hogy lehetséges, sőt értelmes Ivan Krastev felfogását (menedzser demokrácia) a hatalom rejtett arcát feltáró Tilo Schabert megközelítésével együtt olvasni. A menedzselt demokrácia lényegét adó sajátos paradoxon, miszerint az uralmon lévők azért kormányoznak, hogy ne kelljen kormányozniuk, a kreativitás-tézis bevezetésével feloldhatóvá válik. Az ominózus ellentmondás így lesz a jelenség lényegévé: eszerint az uralmon lévők elsősorban nem a kormányzás feladatainak tartalmi meghatározására (ezért értelmezhető úgy kormányzás, hogy az csupán ürügy az egyéni és csoportérdekek előmozdítására, s így az valójában a közrossz megvalósításához vezet), hanem a hatalom feltételeinek megteremtésére törekednek, vagyis arra, hogy megőrizhessék hatalmukat (ez adja meg például a rövid-távú szavazatmaximalizáló logika követésének racionalitását).

2.8.3. A tanulmány végül azt állítja, hogy az elmúlt nyolc év magyar viszonyait a „menedzselt demokrácia” paradigmájának keretében lehet leírni

AZ UNIVERZÁLIS ÉS A PARTIKULÁRIS

2.9. A progresszió válsága – a reformpárti ideológiai kontinuum

2.9.1. A tanulmány célkitűzései

A tanulmány egyik célja az ún. „reformpárti ideológiai kontinuum” (Tőkés Rudolf) jelenségének megvilágítása. A „reformpárti ideológiai kontinuum” kifejezésnek két egymással összefüggő olvasata van. Egyfelől a rendszerváltás előtti időszaknak arra a jellegzetességére utal, hogy szinte mindenki egy kontinuumot alkotva a reformpártiság táborában forrt össze. Másfelől a „kontinuum” azonosságot, folytatást is jelent, mert – annak ellenére, hogy a progresszió programja elvesztette korábbi magabiztosságát (előfeltevései válságba kerültek) –, azt hangsúlyozza, hogy nem szakítás és törés, hanem folyamatosság, azaz kontinuitás létezik a kommunizmus és jelenlegi viszonyaink, a posztkommunizmus között.

Azaz, s ez a tanulmány másik lényegi megfontolása, a tanulmány arra törekszik, hogy kimutassa, csak univerzális, progresszív perspektívából nézve a kommunista idősakkal való szakítás a posztkommunizmus lényege, mert lehetséges egy másik, belső, partikuláris vagy ún. internalista megközelítés is, amely a folyamatosságra, a kontinuitásra helyezi a hangsúlyt.

2.9.2. Mit állít a tanulmány?

Azt állítja, hogy a jelenlegi válság nagy kérdései változatlanul a korábbi értelmezési keretben, a marxista „reformpárti ideológiai kontinuum” *kizárólagos* paradigmájában vetődnek fel.

A „reformpárti ideológiai kontinuum” képviselői kezdetben tagadják a válságot. Nincs válság, mi vagyunk a progresszió erői, nincs is szükség politikai cselekvésre, hiszen a történelemfilozófiának (legyen ez a kommunizmus, a liberális demokrácia vagy csak úgy a modernizáció programja) *kétségtelenül* igaza van. Aztán hirtelen a problémák mégiscsak „begyűrűznek”, és megjelenik a sürgető igény, hogy ki kellene iktatni a „funkciózavarokat”.

A tanulmány azt állítja, hogy ennek a „kontinuumnak” a sikere, hogy a rendszerváltás után kiépült magyar liberális demokrácia nem a „kontinuum” tagadása, hanem annak szerves folytatása. Ez magyarázza a nyugatias intézmények keleties működését, a parlamentáris demokrácia tartalmi kiüresedését. A logika ugyanis semmit sem változott. Válság van, ez a válság világméretű és integráns, senki sem vétkes, a folytathatóság feltétele a reform(retorika) *poli-technikaként* történő alkalmazása. A történelemfilozófiai perspektívának (a „progresszió” programja) alárendelt ideológia mögött azonban nyers politikai motívum rejtőzik: a hatalom megtartásának szándéka. Így ismét csak a politika első kérdéseivel járunk, amiről azonban, a paradigma előfeltevéseit elfogadva, nem lehet beszélni.

A tanulmány ennek szellemében vizsgálja meg a progresszió előfeltevéseinek válságba kerülését, a politikai tudomány, a liberális reform-közgazdaságtan, a szocializmuskép, valamint a történelemfilozófia válságára koncentrálva.

2.10. A rendszerváltás válsága

2.10.1. A gondolatmenet felépítése

A Kern Tamással közösen írt kétnyelvű könyvünk a 2.9. tanulmány gondolatmenetét folytatja. Ennek szellemében a könyv nyolc fejezetre oszlik:

1. A rendszerváltás ígérete és válsága
2. A rendszerváltás válságértelmezése és a politikai kultúra
3. Az állam szerepe
4. Piac, privatizáció, redisztribúció
5. Elitreprodukció és értelmiség
6. Civil társadalom, tripartit érdekegyeztetés átfogó társadalmi-gazdasági megállapodás nélkül
7. Pártrendszer és pártokrácia
8. Legitimációs deficit, átmeneti alkotmány, elitdemokrácia

2.10.2. A probléma kijelölése

Miért íródik? Létezik egyfelől egy kézenfekvő magyarázat: húsz évvel vagyunk a rendszerváltás után, s ez megfelelő távlatnak mutatkozhat a mérlegvonásra. Másfelől: egyre több értékelés lát napvilágot a rendszerváltás „értelméről”, és a szerzők egy része valamilyen értelemben modellválságról beszél. Mi a magunk részéről, bizonyos korlátok között, egyet értünk azokkal a „mérlegvonókkal”, akik a rendszerváltás félresikerültségéről, teljesületlenségéről beszélnek. A „bizonyos korlátok között” megszorítás pedig arra vonatkozik, hogy nem gondoljuk, hogy ne ment volna végbe a magyar politikatörténetben egy olyan folyamat, amit a „rendszerváltás” kifejezéssel illethetnénk, illetve természetesen nem áll szándékunkban egy újabb forradalom előkészítése sem.

Mi a tárgya? Célunk, hogy mi is mérleget vonjunk a rendszerváltás „értelméről”. Vagyis, könyvünkkel az elmúlt húsz évet vesszük górcső alá, azt a majd negyedszázadot, amit mi az átmenet időszakának tekintünk. Vagyis úgy gondoljuk, hogy az átmenet évei nem zárultak le a kilencvenes évek elején, hanem azok még ma is tartanak. Ha méltányolható ez a helyzetleírás, akkor ebből a munkánkra nézve több fontos következtetés adódik:

1. ha az átmenet még ma is tart, akkor a húsz évvel ezelőtt felmerült problémák egy része is folyamatosan fennáll, azaz akkori és mai problémáink bizonyos értelemben kontinuitást mutatnak;
2. A rendszerváltás óta eltelt húsz évet mi a 'posztkommunizmus' terminusával tartjuk leginkább leírhatónak. Méghozzá oly módon, hogy internalista módon közelítünk a posztkommunizmus progresszív célkitűzéseseihez. Vagyis, az elmúlt húsz évet, azaz a nyugati típusú demokráciák és kapitalista piacgazdaság által orientált posztkommunizmus problémakörét mi a kontinuitás jegyében, saját előzménye és múltja, azaz a kommunizmus szerves folytatásaként kezeljük.
3. A progresszív megközelítéssel szemben, amely a nyugati demokráciákat és a liberális piacgazdaságot tünteti fel elérendő végcélként, mi azt gondoljuk, hogy megvan az a

jogunk, hogy internalista módon vegyük szemügyre problémáinkat, ebből pedig az következik, hogy nem szakítás és törés, hanem folyamatosság, azaz kontinuitás létezik a kommunizmus és jelenlegi viszonyaink, a posztkommunizmus között.

Mi a műfaj? Az eddigiekből is látszik, hogy elsősorban problémafeltárt készítünk. A problémák regisztrálása és rendszerezése teremti meg aztán a lehetőséget, hogy téziseket és javaslatokat fogalmazzunk meg. A problémaorientáltság természetesen nem jelenti azt, hogy vaknak mutatkoznánk a rendszerváltás eredményeit (hogy „vér nélküli forradalom” történt, fennáll egy működőképes alkotmányos rendszer, érvényesülnek szabadságjogok, stabil pártrendszerrel beszélhetünk, Magyarország immár EU- és NATO-tag, vagy, hogy egyszerűen szabadon lehet utazni stb.) illetően, de minket elsősorban a problémák érdekelnek. Vagyis elsősorban problémafeltárról van szó.

2.11. Voegelin és Kolnai, avagy a modern konzervativizmus két útja: a platonista és szkeptikus konzervativizmus

2.11.1. A tanulmány előfeltevése

Közhelyszerű felvetésnek tűnik, hogy (1.) a konzervativizmus, mint filozófiai irányzat nem egységes, és persze az is, hogy (2.) nem létezik konzervatív filozófiai rendszer. Mégis gyakran tapasztaljuk, hogy úgy beszélnek a konzervativizmusról, mintha 'egy' konzervativizmus lenne, ráadásul minden további nélkül azonosságjelet tesznek a filozófiai és politikai konzervativizmus között. A kutatás azon az előfeltevésen alapul, hogy ami közhelyszerű, az esetleg gyakran igaz; vagyis: (1.) a konzervativizmus, mint filozófiai irányzat nem egységes; (2.) nem létezik konzervatív filozófiai rendszer; és (3.) a filozófiai és politikai konzervativizmus közötti átjárhatóság is merőben problematikus.

2.11.2. A gondolatmenet

A tanulmány íve arra irányul, hogy egy „párhuzamos olvasat” keretében tegye világossá a kutatás alapjául szolgáló előfeltevéseket. A cél: Eric Voegelin és Kolnai Aurél politikai filozófiájának összevetése. A párhuzamosság feltételezése azonban korántsem önkényes. Az egy kulturális közegből (az I. világháború utáni Ausztria: mindkettőjük tudományos tevékenységének színtere 1939-ig Bécs), egy körből (mind Voegelin, mind Kolnai tagja a George-körnek, s egyaránt élénken érdeklődnek Max Scheler, illetve Alfred Schütz fenomenológiája iránt) induló két filozófus, hasonló gondolati alapokból (szélesen értelmezett filozófiai konzervativizmus) merőben ellentétes következtetésekhez jut. Nézeteltérésük nem csak a filozófia célját, mibenlétét (míg Voegelin az ontológia, addig Kolnai az erkölcs primátusa mellett kötelezte el magát), de az általuk helyesnek gondolt politikai berendezkedést is érinti: Voegelin számára a jó rendet egy, a lélek igazsága felé nyitott, spirituális politikai közösség reprezentálja, míg Kolnai számára az emberhez mért rend az „Egyszerű Ember” etikájára épülő politikai berendezkedés. Összességében: Eric Voegelin és Kolnai Aurél politikai filozófiája a platonista illetve a szkeptikus konzervativizmus egy-egy lehetséges variánsát képviseli, amely egymással is feszült viszonyban áll.

2.12. Univerzalizmus és partikularizmus. A modernség válsága – Japánban. Nishida Kitaró és a japán modernségkritika

2.12.1. A tanulmány tárgya

A tanulmány középpontjában a „japán filozófia atyja”, Nishida Kitaró áll. Nishida oeuvre-je enyhén fogalmazva is ellentmondásos, az ontológiai kérdésfeltevések primátusa miatt olyan filozófusnak tekintik, akinek életútjából hiányzik a politikai filozófiai érdeklődés; másfelől viszont, különösen a harmincas-negyvenes években megfogalmazott filozófiai eszmefuttatásainak politikai kontextualizáltsága miatt, az imperialista Japán egyik fő ideológusának tartják. Aztán, a kortársak szerint „liberális”, azaz Nyugat-párti, míg az utókor szerint Japán világuralmi törekvéseinek filozófiai igazolója, azaz „fasiszta”, és így tovább.

2.12.2. A tanulmány gondolatmenete

A tanulmány a következő gondolatmenetet követi:

1. /1. kimutatja Nishidának az ontológia primátusát magán viselő „korai” antipolitikai filozófiai írásában a politikai tartalmat;

1. / 2. kimutatja Nishida „kései” „politikai” szövegeiben a filozófiai megalapozást;

1. / 3. ezzel azt állítja, hogy nincs törés Nishida gondolkodói pályában.

Aztán

2. / 1. kimutatja, hogy a „liberális”, „fasiszta” jelzők alkalmatlannak bizonyulnak Nishida gondolatainak leírására, mert ezek külső, univerzális szempontok;

2. /2. amellett érvel, hogy Nishida nem „liberális” (Nyugat-párti), nem „fasiszta” (az imperialista Japán szócsöve), hanem a Japánnal szemben a Nyugat (Amerika és Európa) oldaláról megfogalmazott civilizációs kihívásra ad egy sajátos választ: Japán intellektuális hagyományát mozgósítja a nyugati filozófia nyelvébe ágyazva a kihívás értelmének megfogalmazására és egyben legyőzésére.

2. /3. Azaz, a Nishida-jelenséget egy civilizációs kontextusban, a modern válságának kereti között kell értelmezni.